*folklor/edebiyat - folklore&literature,* 2023; 29(2)-114. Sayı/Issue -İlkbahar/Spring
DOI: 10.22559/folklor.2406

*Araştırma makalesi/Research article*

# Zerdüştilik ve Yezîdîlik İnançlarının Romanlarda Ele Alınışı*

## The Discussion of Zoroastrianism and Yezidisim Belief Systems in Novels

**Hünkar Karaca Yalçın****

**Öz**

Edebiyat ürünlerinde bireyin yaşantısı ele alındığı gibi toplumların ortak zihin dünyası, tarihi dönüm noktaları, inançları ve kültürleri de konu edilir. İnanç kavramı da toplumların kimliğini şekillendiren önemli olgulardandır ve sanat-edebiyat ürünlerine etki etmiştir. Başlangıçtan bugüne Türk romanında birçok toplumsal konu ele alınmış yazarlar, edebiyat yoluyla hem içine doğdukları toplumları hem de "öteki" olarak kabul edilen toplumların inançlarını, inançlarından doğan kültürel niteliklerini eserlerinde anlatmışlardır. Bu inançlar incelendiğinde azınlık olarak kabul edilen Zerdüşti ve Yezîdi toplumlarının dinleri ön plana çıkmaktadır. Romanlarda İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik ile karşılaştırılan bu iki inancın arka planındaki felsefeye, düğün, cenaze gibi törenlerdeki ritüellere etkilerine yer

Geliş Tarihi (Received): 22-12-2022 - Kabul Tarihi (Accepted): 15-04-2023

* Bu makale yazarın yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir/This article was produced from the author's unpublished doctoral thesis.

** Dr. Atatürk Üniversitesi- Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü- Türk Dili ve Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı / Atatürk University- Institute of Turkic Studies- Turkish Language and Literature, New Turkish Literature. hun.kar2019@gmail.com. ORCID ID 0000-0001-6460-9972



ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

verilmiş, inanç ve "millî" kimlik kavramlarının nasıl kemikleşmiş birer yapı haline geldiği işlenmiştir. Ayrıca romanlarda güçlü kültürlerin ve dinlerin bulunduğu Orta Doğu bölgesinde bu az sayıdaki toplumların değer yargılarını günümüze kadar nasıl korudukları da anlatılmış, bölgedeki güçlü devletlerle yaşadıkları çatışmalara da yer verilmiştir. Bu çalışmada Türk romanında Yezîdî ve Zerdüşti inançlarının yansımaları ele alınmıştır.

**Anahtar sözcükler:** *Zerdüştilik, Yezîdilik, din, toplum, roman*

**Abstract**

Along with individuals lives, literary works address shared mental worlds of societies, historical milestones, beliefs, and cultures. The concept of belief is also one of the factors that shape societies' identities and art-literary works. Turkish authors have discussed both the societies they were born into and the beliefs of the "other" societies, as well as the cultural characteristics arising from their beliefs, in their works from the past to the present. When these beliefs are examined, it is clear that the religions of the Zoroastrians and Yazidis, both of whom are considered minorities, are at the forefront. In novels, these two beliefs were compared with Islam, Christianism, and Judaism, and their underlying philosophies, their effects on rituals in ceremonies such as weddings and funerals, and how the belief and "national" identities became an entrenched structure were discussed. Furthermore, the novels discussed how these societies perceived minorities maintained their value judgments in the Middle East, where dominant cultures and religions are present, as well as their conflicts with strong states in the region. In this study, the reflections of Yezidism and Zoroastrianism in Turkish novel has been discussed.

**Keywords:** *Zoroastrianism, Yezidisim, religion, society, novel*

**Extended summary**

The relationship between literature and society is generally like the two interconnected rings in a chain. Although this link may seem weak sometimes, there is mostly a close relationship between these two rings. Artists either consciously or unconsciously reflect the society, geographical conditions, cultural values, national qualities, and events of the period in their works. As a result, society's cultural values, beliefs, wars, mourning, and entertainment ceremonies arising from those beliefs have a significant impact on literature, and literature and society are constantly feeding off of each other. The concept of religion, which influences cultures and gives them new "national" elements and values, is one of the most striking features of society. In many of the literary works, religious wars, religious details, and inquiries are included, and the effects of religion on the concepts of nation and culture are also covered. In the Turkish novel, the authors usually deal with the dominant beliefs in society and include the characteristics of culturally and demographically superior societies, but sometimes the characteristics of societies that are less numerous and develop their own cultural structure by carrying traces from various societies have also been the



ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

subject of novels.

Zoroastrians and Yezidis, who have been border neighbors of many Turkish states throughout history and who have interacted with Turkish society and the Islamic religion in terms of culture and belief, are among the minority societies covered in the Turkish novel. The beliefs of these two communities became their national characteristics, and they lived and protected their beliefs and social structures by keeping them "closed" against powerful cultures such as Turkish, Arab, and Iranian cultures.

Therefore, one of the aims of this study is to reveal the approaches of Turkish novelists to these two beliefs and societies, which are considered "other" in many societies. In this study, Durali Yılmaz's *Kutup Yıldızları*, Batuhan İşcan's *Yolculuğun Gölgesinde Cinayetler*, Nazan Bekiroğlu's *Nar Ağacı*, Refik Halid Karay's *Yezidin Kızı*, Zülfü Livaneli's *Huzursuzluk*, Tecelli Sercan Sırma's *İyiyi ve Kötüyü Bilme Ağacı*, which deal with Zoroastrianism, are examined. This study, which is based on the close connection between religion and society, has shown the similarities and differences between Islam, Zoroastrianism, and Yezidism, which are considered minority religions in the Middle East, a geography shaped by three major religions such as Islam, Christianity, and Judaism, and are mostly included in the novels. In the novels, the perspectives of the authors, who see the world of belief into which they were born, have progressed in a very neutral way, and the works have been fictionalized with a positive perspective towards these two marginalized societies. Zoroastrianism, based on the teachings of God Ahura Mazda, the "God of Good," is a belief in the struggle between "good" and "evil." For them, Ahura Mazda is the all-knowing god and is waging a great war against Ehrimen, the god of "evil". Zoroastrianism is also known to have influenced Islam, especially sects such as Isma'ilism and Muslimiyye. Zoroastrianism, where lying is considered a grave sin, is also claimed to be the first monotheistic religion. In our time, they gained considerable power in Iran during the Pahlavi era. Zoroastrianism is even considered the "national" religion of ancient Persia. However, with the dominance of the three major religions, this belief was not recognized by the societies in the region, and they were accused of "fire worship" even though they did not accept it. The novels also deal with the reasons why Zoroastrians were ostracized by the dominant societies and the lives of those who converted to Islam after Zoroastrianism are repeatedly discussed. In the works, the wedding, entertainment, and death ceremonies of Zoroastrianism, which are evaluated from the perspective of Muslims, are depicted in a very neutral manner, and the neighborly relations between these two different societies are emphasized. In the region dominated by powerful Sunni Muslim states, the Yazidis, who hold Tawûsî Melek sacred in their beliefs, which also bear traces of Manichaeism, have sometimes confronted these powerful states. In fact, the Tawûsî Melek, whom they regarded as sacred, was considered a "devil" in many societies in the region, and this belief was forbidden. This opposition caused them to become a closed society, and they clashed with the government from time to time. They eventually left their homeland and started to live in mountainous regions. In the novels, the reasons for the Yezidis' being a society closed to communication are emphasized, especially the influences from Sunni Muslims and Jews, and the traces of the Torah and the Quran in their holy books



ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

are presented to the attention of the reader. The novels also draw attention to the close ties between Christianity, one of the three major religions, and the Yazidi community. Death and wedding ceremonies are among the important topics that the authors include in the novels, and through these ceremonies, the difference between Islam and other major religions and Zoroastrianism-Yezidism beliefs is made even clearer. Today, this difference has been used by some terrorist organizations and turned into an issue of conflict. This negative reflection has also been the subject of novels; the massacre of the Yezidis, who have been attacked many times in history and threatened with annihilation by ISIS, has also been described in novels, and the perspectives of different societies on the destruction of the sacred places and living spaces of the Yezidis have been discussed in novels. When Turkish novels written in the Middle East region throughout history are examined, it is observed that although many novels have been written about the concept of minority religions, no research has been conducted on Zoroastrianism and Yezidism beliefs, and with this study, the reflection of these two beliefs, which have survived until today, on Turkish novels is discussed within the framework of the relationship between literature and society and a new perspective is aimed to be acquired.

**Giriş**

Orta Doğu ülkeleri içerisinde tarihsel anlamda zengin ülkelerden olan İran'da İ.Ö. 1500 ile 1000›li yıllardan itibaren Zerdüştilik inancı görülmektedir. Zerdüştilik adını kurucusu olan Zerdüşt'ten –Batı dillerinde Zoroaster olarak anılır– almaktadır ve Zerdüşt bu dinin "peygamberi" olarak kabul edilmektedir. Bu inanışın takipçileri Zerdüşt hayatta iken Aşavan olarak anılırken zamanla birçok kavram kullanılmış ve isimlendirme sorunu doğmuştur (Alıcı, 2021:5).

> Bu din, Sâsânîler döneminde yönetici sınıfla da yakından irtibatlı olan rahip sınıfı Mecî'den (Mecûş) hareketle İslâm kaynaklarında Mecûsîlik, Batı kaynaklarında ise Zerdüşt'ün isminden dolayı Zoroastrianism veya Ahura Mazda isminden hareketle Mazdeizm olarak adlandırılır. Ayrıca ateş kültüyle ilgili inanç ve ritüelleri sebebiyle Ateşperestlik adıyla da bilinir. (Gündüz, 2003: 279)

Mazdeizm, Magi, Mecûsî, Parsi, Gabar-Gebr olarak da anılan Zerdüştilik tek tanrı inancına dayanması bakımından dikkat çeker. Sasani İmparatorluğu'nun Zerdüştiliği resmi din olarak tanıması ile bu inanç İran bölgesinde oldukça etkin hale gelmiştir. Zerdüştiler, Sasani devletinin yıkılmasının ardından kurulan İslam devletlerinde de cizye vermek koşulu ile yaşama imkânı bulmuşlardır. Zerdüştilere göre "iyilik tanrısı" Ahura Mazdah her şeyi bilen tanrıdır. Kötülük tanrısı ise Ehrimen olarak da bilinen Angra Meinyu'dur. İyi ile kötünün bir arada var oluşunu, insanların iyiliğin tarafında olması gerektiğini savunan Zerdüştilik inancının Hristiyanlık ve İslam dininin İsmaililik ve Müslimiyye gibi bazı mezheplerini etkilediği iddia edilmektedir. Günümüz İran'ında da Pers kültüründen beslenen bu dinin yansımaları görülmektedir. Özellikle Pehleviler döneminde İran'da Zerdüşti inancına mensup kişiler orduya katılabilmiş, Zerdüştilik için önemli olan Persepolis gibi mekânlarda çeşitli kutlamalar ve ayinler yapılmıştır.



ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

Irak bölgesinde görülen Yezidîlik ise Melek Tâvus'un (Azâzîl) Hz. Âdem'e secde etmeyerek isyan ettiğini ancak bu isyanın onun tanrıya duyduğu bağlılıktan kaynaklandığını savunur. Yezidîlere göre tanrıya başkaldıran Melek Tâvus daha sonra çok pişmanlık duymuş ve gözyaşı dökmüştür. Bunun üzerine affedilmiş ve dünyanın yönetimini ona verilmiştir. "Bu yaratılış öyküsü, Yezidîliğin gnostik gelenekten kaynaklanan ikinci tanrı (demiorgus) doktrinine kadar uzanır. Gnostik modele göre Tanrı yaratılışla ilgili görevleri ikinci bir tanrıya devredip kendisi mutlak egemenlik alanına çekilir" (Taşğın, 2013: 526). "Abedetü'l-İblîs" (şeytana tapanlar) şeklinde anılan Yezidîler Osmanlı devleti tarafından aksini iddia etmedikleri takdirde kitap ehli sayılmamıştır. XVII- XVIII. yüzyıllarda büyük saldırılara uğrayan (Süvari, 2002: 27) Yezidîler, 1800'lerden itibaren ise İngiliz devleti tarafından himaye edilmeye başlanmışlardır. "Ancak Sultan İkinci Abdülhamid, 1890 yılında, Musul, Şam, Bağdat, Lübnan gibi yerlerde yaşayan Nusayri, İsmaili, Dürzi ve benzeri Sünni olmayan topluluklara uyguladığı siyaseti Yezidîlere de uygulamak istemiştir" (Fığlalı, 2014: 547). II. Abdülhamid Han, Müslüman olduklarını iddia veya inkâr etmeyen bu halkın yaşadığı bölgelere cami yaptırmış, Musul'a davet etmiş ve askerlikten muaf tutmamıştır. Bu gelişmeler üzerine Yezîdîler dağlara kaçmış ve Osmanlı devletinin politikalarına uymamışlardır. Çoğunlukla Irak, İran sınırlarında kalan Sincar dağlarında yaşayan "Yezidîler'in toplam nüfusları hakkında 100.000-275.000 arasında değişen çok farklı rakamlar verilmektedir" (Fığlalı, 2014: 547).

Edebî ürünler yazarın kültürel çevresinden, gözlemlerinden ve içinde yaşam sürdürdüğü toplumdan izler taşıyan ortak yapıdır. Yazar da toplumun bir parçası olduğu için yaşadığı toplumun özelliklerini eserine yansıtır. "Bir yazar ırk ve kavim bakımından belirli bir toplumda yaşayan çoğunluktan farklı olabilir fakat yine de o toplumun kültürünü, değerlerini ruhunu paylaştığı sürece o toplumun ayrılmaz bir parçasıdır" (Karpat, 2009: 37). Türk toplumu ile uzun yıllar komşuluk etmiş olan Yezîdîler ve Zerdüştiler de Türk edebiyatında ele alınmış, romanlarda bu inançlara mensup kişilerin hayatlarına, değerlerine yer verilmiştir.

**1. Zerdüştilik**

Zerdüştilik Orta Doğu'da başlayan ve az da olsa dünyaya yayılmış bir inanıştır. Kutsal kitapları Avesta olan Zerdüştiliğin temeli "iyi" ve "kötü" arasındaki mücadeleye dayanmaktadır. Bu inanışa göre tanrı Ahura Mazda, iyiliği yaratan ve her şeyi kuşatan güçtür (Tığlı, İstanbul: 126) ancak Angra Mainyu iyiliğe karşı kötülüğü sürdürmüştür. Avesta'da kötü güçlere "yalan" denirken Angra Mainyu ile savaşmanın tek yolu doğruyu söylemek olarak geçer. İnsanlar da iyiliğin ve kötülüğün taraftarı olmakta özgürdürler. "Tanrı tarafından Zerdüşt dinini yaymakla görevlendirilen Zerdüşt'e göre Tanrı birdir ve onun da zıttı yoktur. Bu söylemiyle Zerdüşt tarihteki ilk tek tanrılı görüşü, inanışı ortaya koymuştur. İyiliği ve kötülüğü tanrı Ahura Mazda yaratmıştır" (Orpak, 2018: 41). Zerdüştiliğe göre dünyada kötülüğe hizmet eden varlıklar vardır, bunlar sadece insanlardan meydana gelmezler hatta Angra Mainyu'ya hizmet eden hayvanların varlıklarına da inanılır, onlara "krafstras" denilmektedir. Bu hayvanlar ise karıncalar, yılanlar, kurbağalar, kedilerdir. Köpekler ise Zerdüştilere göre kutsaldırlar, dokunulmazdırlar. "1960'larda bile İranlı Zerdüştçüler her yılın bir günü krafstras'ları, özellikle de karıncaları öldürürlerdi. Bu arada köpekleri sevmek zorunluydu.



ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

Avesta'da cennete gidecek olan ruhların geçmek zorunda olduğu Karşılık Köprüsü'nü (Çinvat Peteru) iki köpeğin koruduğu söylenir" (Russell, 2016: 83-84).

Zerdüşt inancı bazı İranlıların daha doğrusu kadim Farslıların "millî" dinleri olarak kabul edilmiştir. Bu din sadece İran topraklarında değil Hindistan'da da oldukça yaygındır ve Hindistan'ın yerel dinlerinden de izler taşımaktadır. Bu inancın mensupları Hintlilerce, Farisi olarak Araplar tarafından ise Mecûsî olarak adlandırılmıştır. Müslüman Araplar, Zerdüştileri ateşe tapmakla suçlu bulmuşlar ve onları bundan dolayı dışlamışlardır. Zerdüştiler ise kendilerini ateşe tapmakla suçlayanlara ateşe tapmadıklarını tanrıya, ateş vasıtası ile taptıklarını söylerler (Russell, 2016: 103).

Türk edebiyatında da Zerdüştilere yer verilmiş yazarlar romanlarda bilinen Zerdüştilerin hayatlarını, bu inancın detaylarının topluma ve geleneklere yansımalarını ele almışlardır. İlk Müslümanların hayatlarını anlatan Durali Yılmaz'ın *Kutup Yıldızları* romanında Selmân-ı Farisî'nin hayatı üzerinden Zerdüştilik ele alınır ve onun doğup büyüdüğü Zerdüşti köyü anlatılır. Yazar, romanda İsfahan şehrine, Cey köyüne ve bu köydeki Zerdüştilerin hayatlarına yer verirken onların devamlı olarak yanan ateş-gedelerinden, iyi ve kötünün mücadele ettiğine inandıklarından söz eder. Yılmaz, bu dine mensup olan kişilerin sorgulamaksızın bir geleneği devam ettirdiklerini de işaret ederken ekonomik anlamda daha üst sınıfa mensup Zerdüştilerin kendi evlerinin yakınlarında birer ateş tapınağı inşa ettirdiklerini de belirtir: "Cey köyünün en zengin ailesi, evlerinin yanında bir ateş gede yaptırmışlar, bütün aile her akşam burada olağan ibadetlerini yaparlardı. Ailenin büyük oğlu Selman, çarşı-pazar işlerini yaptığı için sık sık şehre iner, burada her seviyeden insanla karşılaşırdı" (Yılmaz, 2000: 132-133).

Zerdüşti köyünde doğan ancak daha sonra inancını sorgulamaya başlayan Selmân-ı Farisî ilk önce Hristiyan olmaya karar verir ve bu uğurda önce Musul'a, Amuriyye'ye gider daha sonra Yahudiler ile tanışır ve köle olarak da olsa Arabistan'a gönderilir. Burada Hz. Muhammed ile tanışan, Selmân-ı Farisî İslam dinini kabul ederek Müslümanlığı seçer.

Romanda Hz. Ömer'i şehit eden kişinin de bir Zerdüşti olduğu belirtilirken bu İranlı Mecusi'den dolayı İranlıların kalbinin kıyamete kadar kanayacağını söylenir. "İskenderiye'den Yemen'e, Yemen'den İran içlerine uzanan İslam devletinin adalet timsali büyük Halifesi Ömer, Peygamber Mescidinde, sabah namazını kıldırırken Feyruz adlı Mecûsî bir köle tarafından hançerlendi" (Yılmaz, 2000: 223).

Yavuz Sultan Selim döneminde seyahate çıkan kişilerin maceralarını anlatan Batuhan İşcan'ın *Yolculuğun Gölgesinde Cinayetler* romanında ise Fars illerinden geldiğinden söz edilen Zahmeri'den ve onun inanışından söz edilmektedir. Romanda Zerdüştilerin inanışlarına göre bir bebek doğduğu zaman bir şarap yapılıp saklandığından ve o şarabın da o kişinin uzak yerlere gitmesi ile daha kıymetlendiğine inanıldığından bahsedilmiştir. (*İşcan*, 2010: 51). Ayrıca romanda Ulu Zerdüşt olarak anılan kişinin aynı zamanda Mecûs olarak da anıldığına da değinilir ver bu kelimenin "kulağı kesik anlamına geldiği belirtilir. "Ulu Zerdüşt de cüzzama yakalanıp kulaklarını kaybetmişti. Ona bu yüzden küçük kulaklı, yani 'Mecus' derlerdi" *(İşcan*, 2010: 82).

Nazan Bekiroğlu'nun *Nar Ağacı* romanında da Selmân-ı Farisî'den ve onu İslamiyet'i kabul etmesinden evvel bir Mecûsî olduğundan söz edilir.



ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

> Her sabah besmele ile açılır dükkânımız Hazret-i Selmân-ı Pâk'tir bizim üstâdımız. Sonrası, Berber İsfendiyar'ın 'Berberlerin Piri' addedilen Selmân-ı Pâk yani Selmân-ı Farisî'yi anlatmasıyla geçti. Selman'ın aslında İsfahanlı bir Mecusî olarak doğduğunu, sonradan Hıristiyan olduğunu beyzadenin saçlarını okşarcasına tararken sıraladı. (Bekiroğlu, 2012: 112)

Romanda İslam dininin İran'daki sosyal yaşama tesirine de yer verilirken bir Zerdüşti olan Piruz'un hayatı olay örgüsünde önemli yer edinir. Müslüman bir tüccar olan Settarhan, romanda Zerdüşti bir müşteriye halı götürürken bile bunun günah olup olmadığını düşünerek tereddüt içinde kalır. Yezd şehrinde yaşayan Bahman Mansuri ve ailesi ise romanda İran'daki Zerdüştileri temsil eder. Dünyanın pek çok bölgesine dağıldığı ve zulme uğradıkları belirtilen Zerdüştilerin, İran'daki Yezd şehrinde daha özgürce yaşadıkları iddia edilir. Ayrıca yazar, Zerdüştilerin İran kültürüne kolaylıkla dâhil olduklarını ve dış görünüş olarak diğer dinlere mensup kişilerden çok farklı olmadıklarını söylerken onların kıyafetlerindeki ayırıcı özelliklerinin genelde beyaz giyinmeyi tercih etmeleri olduğunu söyler:

> Sadece beyazlar giymeyi severlerdi ve aynı sorulara verilecek benzer cevapları vardı farklı cümleler kursalar da. Kimi zulme uğrayarak, baskı altında tutularak da olsa dünyanın pek çok yerine yayılmışlardı ve İran'da en rahat ettikleri, en anlayışlı insanların yaşadığı yerde, Yezd'de toplanmışlardı. (Bekiroğlu, 2012: 171)

Settarhan halı siparişi vermek üzere gittiği evde bir Zerdüşti cenazesine şahit olur. Gerard Russel da bir çalışmasında Zerdüşt cenazesini Yezd şehrinde gözlemlemiş ve bazı ayrıntılar vermiştir (Russell, 2016, 104). Romanda da Zerdüşti cenazeleri G. Russell'ın verdiği bilgilere yakın ele alınır. Rahipler, önce ölmekte olan Zerdüştiye yol göstermek için etrafını sararlar, onu yıkarlar. Ardından beyaz keten giysileri ölüye giydirirler, bunları gören Settarhan oradan ayrılmak istese de merakı onu orada tutar ve Zerdüşti cenazesinin nasıl kaldırıldığı onun şahitliğinde aktarılmaya devam edilir. Yine Zerdüştiler için kutsal kabul edilen Avesta isimli kitaptan da bu bölümde söz edilir.

> Yere yayılmış bembeyaz bir çarşafın üzerine uzatıldı ve kutsal Zerdüştî bağı olan 'kostî' beline bağlandı. Bir vazonun içindeki ateşte yakılan sandal ve öd ağaçlarının derin ve ağır kokusu kıvrıla kıvrıla bütün evi dolaşırken rahiplerden biri uzun bir Avesta metnini kitabın yüzünden okumaya başladı. (Bekiroğlu, 2012: 174)

Romanda Zerdüşti cenazesinin uzun süre bekletilmediği ve "Sessizlik Kulesi" olarak da anılan Dahma'ya götürüldüğü anlatılırken Settarhan'ın kişiliğinde Müslüman bakış açısına göre ne kadar şaşırtıcı bir cenaze töreni olduğu da gözler önüne serilir. Oldukça sıcak bir iklimde "Sessizlik Kulesi"ne doğru yol alan Setterhan'ın bilekleri de tıpkı cenaze törenine katılan Zerdüştiler gibi beyaz bir mendille bağlanır.

> O zaman Settarhan Zerdüştîlerin, ölülerini açık havada yırtıcı kuşlara bıraktıklarına dair Müslümanlar arasında dönüp duran tevatürü hatırladı. (…) Batılı seyyahlar 'Sessizlik Kulesi' derlerdi Dahma'ya ve bu isim halk arasında da kullanılırdı. (…) Aralıksız dualaların eşliğinde hazırlıklar sürerken Piruz elinde genişçe, bembeyaz bir mendille Settarhan'a doğru yaklaştı. Mendilin bir ucunu sağ eliyle kendi sol bileğine bağlarken Settarhan'a 'Uzatın bileğinizi' dedi, 'Yok, onu değil, sağ bileğinizi. (Bekiroğlu, 2012: 174)



ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

Roman daha sonra Zerdüştilerin cenazeyi taşıma törenlerinden söz ederek devam ettirilir. Zerdüşt inancına göre cenazede sadece ölen kişi yalnızdır, bu sebeple cenazeye katılanlar bir payvand ile birbirlerine bağlanarak yürümek zorundadırlar; bu bağ insana yalnız başına eksik olduğunu anlattığı gibi doğurganlığı da simgelemektedir.

> Yaşayanlar çifter çifterdir. Bakın meselâ, sizin sağ elinizin yerine benim sol elim, benim sol elimin yerine sizin sağ eliniz. Ve ki evimizin en uzak misafiri olarak sizin benimle payvand bağlamanız uygundur. Bu bizde misafire verilen değeri gösterir. (Bekiroğlu, 2012: 175)

Romanda "Sessizlik Kulesi" olarak anılan Zerdüştilerin kutsal kabul ettiği bu kulenin etrafında yırtıcı kuşların bulunduğu da belirtilir. Rahiplerin dışında, vahşi hayvanların yaşadığı bölgeye kimsenin giremediği onların da cenazeyi bırakıp geri dönüşlerine ve görevlerini tamamlayan rahiplerin okudukları duaya yer verilir:

> Masmavi gökyüzü boştu ama kulenin kenarları çepeçevre akbabalarla, leş kargalarıyla ve Settarhan'ın adını bile bilmediği daha bir sürü kuşla doluydu. (…) Ey kutsal ruh! Saygı sana. (…) Tören bitmişti. Arkalarında akbabaların çığlıkları, aralarında hâlâ payvand bağı, Sessizlik Kulesi'nin patikasından inerken Settarhan'ın da Piruz'un da aklı demir kapının arkasında kalmıştı. (Bekiroğlu, 2012: 176-177)

Zerdüştiler hayatını kaybeden kişiyi vahşi kuşların olduğu bölgeye bırakıp geri dönerler bu durum Setterhan'ı dehşete düşürür. Ölmüş de olsa bir insanı akbabalara, vahşi hayvanlara göz göre göre yem etmek Müslüman olan Settarhan'ın İslam dinine olan bağlılığı Zerdüştilerin cenaze törenine katılarak yaptığı bu şahitlik sonrasında biraz daha artmıştır. Bir Zerdüşti olarak doğan daha sonra Settarhan'ın nişanlısına yani Azam'a âşık olup Müslüman olacak olan Piruz da Settarhan gibi düşünür ve akbabalara yem edilmektense toprağa gömülmeyi tercih edeceğini söyler:

> Müslümanlığından ilk kez bu kadar memnun hissetti. Toprağa karışacak olmaktan memnun, ümmet-i Muhammedî olmaktan memnun, şu içine dolan mavi yasemenin kokusundan memnun, Taht-ı Süleyman'da bıraktığı hatıradan memnun, akbabalara yem olmayacak olmaktan çok memnun. Tam o sırada Piruz bir sır verir gibi eğildi kulağına. Settarhan' dedi, 'Hem biliyor musun, ben, öldükten sonraya gücüm yetseydi, bir dahmanın çukuruna atılmayı, akbabalara yem olmayı reddederdim. (Bekiroğlu, 2012: 181-182)

Zerdüştiliğin tek Tanrı'ya inanılan bir inanç olduğu belirtilirken ateşin ise temizliği temsil ettiği için kutsal sayıldığı anlatılmakta Zerdüşti inancı ve İslamiyet dini arasında karşılaştırmalara da yer verilmektedir. Romanda Müslüman olan Setterhan karakteri üzerinden Müslümanların Zerdüşti inancına bakış açısı anlatılır ve bu inanca mensup olanların kutsal kabul ettikleri hiç sönmeyen ateş saydıkları Kisra'nın "ebedî" ateşinin Hz. Muhammed'in doğuşu ile söndüğü belirtilir. Zerdüştilerin kutsal saydıkları bu ateş karşısında İslamiyet ve Hz. Muhammed "su"ya benzetilir.

Piruz ile nişanlısı Azam arasındaki aşk bağını anlayan Settarhan, Piruz'un Zerdüşti olmasına hoşgörülü yaklaşmış olsa da aşk yüzünden ona öfke duymaya başlar. Çünkü kendi elleriyle onu Müslüman bir eve getirmiş üstelik nişanlısı ile tanıştırmış ve sevdiği kızı bu yüzden kaybetmiştir. Ancak aşk vesile olmuş, Zerdüştiliğe inanan Piruz, Müslüman olmuştur. Romanın bu bölümünde Zerdüştilerin kutsal saydıkları Yezd'in dışında, hiç sönmeyen ateşin yandığına



ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

inandıkları Taht-ı Süleyman bölgesi hakkında bazı bilgilere yer verilmiş ve Müslümanlar tarafından bölgenin Hz. Süleyman'ın tahtına benzetildiği için bu isimle anıldığı belirtilmiştir.

> Settarhan daha fazla dinleyemedi, Piruz'un yanından ayrıldı, sessizce. Taht-ı Süleyman'a adını veren muazzam kaidenin üzerine tırmandı; Hazret-i Süleyman'ın efsanevi tahtına benzetildiği için bu yer Müslüman halk tarafından bu isimle anılmış, öylece de kalmıştı. (…) Yıkık kubbeleri, kemerleri, kuleleri bir bir yükseltti. Sekiz kapılı ateş tapınağının içinden, kubbesindeki dört bacadan, avludaki ana sunaktan, kenarlardaki hücrelerin damlarından ve yerden ateş püskürmeye başladı. Püsküren alevlerin gölgesi hemen öndeki krater gölüne düşüverdi. Su alev almış yanıyor, suyun içinden yangın fışkırıyordu. (Bekiroğlu, 2012: 340)

Romanda ayrıca Taht-ı Süleyman olarak anılan bu bölgenin Zendan-e Süleyman ismi ile de anıldığı ve Zerdüştilerin en önemli tapınağının burada olduğu da belirtilir (Russell, 2016: 92).

**2. Yezîdîlik**

Orta Doğu'nun saklı inançlarından biri de Yezîdîlik (Ezidilik)'tir. Kuzey Irak, Suriye, Gürcistan, Ermenistan ve İran'ın kuzeybatısında, Laleş, Ayn Sifni, Kahtaniye, Duhok ve Şengal'de yaşayan Yezîdîler hakkında birçok iddia vardır. Bugüne kadar birçok araştırmacının çalışmalarına konu ettiği bu inanışa mensup kişiler dinlerinin birçok noktasını gizledikleri için hakkında çok fazla bilgi bulunamamaktadır. Böylece Yezîdîlik "gizem dini" olarak da nitelendirilmektedir. Yezîdîler kökenlerini Hz. Âdem'e dayandırmakta ve kendilerinin "seçilmiş" olduklarına inanmakta sadece doğuştan Yezîdî olunacağını kabul etmektedirler (Guest, 2007: 76).

Yezîdiliğin kutsal kitabı olan Mushaf-ı Reş'te Yezîdîlerin atası Şit olarak anılır ve bu kitapta şeyhleri Aadi'den ve onun kutsal bölge Laleş'e gönderilişinden söz edilir (Ahmet Teymûr Paşa, 2008: 3). Bazı araştırmacılar Yezîdîlerin Zedüştilerle benzer bir inanca mensup olduklarını (Çelik, 2011: 162) bazıları da onların aslında Müslüman olduklarını söylerken bu iddialarını da Şeyh Aadi'nin Müslüman oluşuna bağlarlar ancak onun ölümünden sonra halkının bölgedeki gelenekler ve inançlardan etkilenerek Yezîdîliği geliştirdiklerini söylerler (Okçu, 2021:17). Abdülkadir Geylani tarafından övülen Şeyh Aadi'nin Müslüman olması da bu düşünceyi desteklemektedir ancak Uludağ bu noktada şunları dile getirir:

> İslâm esaslarına bağlı Sünnî bir mutasavvıf olan Adî'nin İslâmiyet'ten tamamıyla uzaklaşmış Yezîdîler tarafından rehber olarak kabul edilmesinin sebebi, onun İslâm âlemindeki yaygın şöhretinden faydalanmak istemeleridir. Yezîdîler'in Şeyh Adî'ye sahip çıkmaları, zâhir ulemâsını diğer bir Adî'nin daha mevcut olduğunu kabul etmeye zorlamıştır. (Uludağ, 1988: 381)

Gerard Russell, Orta Doğu'daki dinler hakkında saha çalışmaları yapmış ve Yezîdîler hakkında da birçok detaylı bilgiye erişmiştir. Bir araştırmasının başkahramanı ise Kanada'da yaşayan Mirza İsmail ismindeki Yezîdî'dir. Gerard Russell, Mirza İsmail'in ibadetlerinden yola çıkarak anlattığı "namaz" ibadeti hakkında bilgiler sunarken onların bu yönünün hak din olarak kabul edilen İslâm ve Yahudilik ile benzediğini söyler (Russell 2016: 53). Yezîdîler, güneşe karşı bir sorumluluk hissetmekte ve ibadetlerini ona karşı yapmaktadırlar. Bu da Orta Doğu'da bir zamanlar güneşe ve gezegenlere tapan kadim milletlerin varlığına dikkat



ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

çekmektedir. Yezîdî inancının tarihi hakkında bilgi veren Russell onların iki büyük şeyhe inandıklarını anlatırken onların Emevi devletinin halifesi olan Yezid ile ilgilerinin olmadığını da ekler. Yezîdîler tarihleri boyunca "şeytana tapanlar" olarak bilinmiş ve çevrelerindeki farklı dinlere mensup toplumlar tarafından dışlanmışlar, sürülmüşlerdir. Ancak araştırmacılar onların şeytana tapmadıklarını, Melek Tavus (Kral Tavus, Kudretli Melek, Melek el Kut) (Layard, 2000: 207) olarak andıkları bir meleğe inanmakta olduklarını ve şeytan kelimesini duymayı büyük günah saymakta olduklarını belirtmektedirler.

> Ancak Yezidîler, melek Tavus'a asla Şeytan demez; çünkü bu sözcük çok katı bir şekilde yasaklanmıştır. 19. yüzyılda Yezidîler, Osmanlılara, Şeytan'ın ismini duydukları zaman yerine getirmeleri gereken korkunç bir uygulamadan bahsettikleri bir mektup yazdılar: İsmi söyleyen kişiyi öldürmek, daha sonra da bunu duydukları için kendilerini öldürmek. (Russell, 2016: 70)

Yezidîlerin yaratıcı hakkındaki görüşlerinin ise bir gizemi barındırdığı ortadadır. Türk edebiyatında da bu inanışın yansımaları görülmüş dönem dönem romanlarda Yezîdîlerin hayatları ele alınmıştır.

Yezidîler, ayrıntılı olarak ilk defa Refik Halid Karay'ın *Yezidin Kızı* romanında ele alınmıştır. Yezîdî kızı Zeliha'ya âşık olan Hikmet Ali'nin yaşamına yer verilen romanda bu inanış hakkında detaylı bilgiler okurla paylaşılır. Bazı araştırmacılar Karay'ın sürgün olduğu dönemde Suriye'deki gözlemlerinin romana katkısı olduğunu belirtmişlerdir (Yazıcı 2019: 257). Ailesinden kalan toprakları görmek için Suriye'ye giden Hikmet Ali'nin vapurda karşılaştığı bir kadının hayatı üzerinden Yezîdîler anlatılmaya başlanır. Bu bölümde dikkat çeken ilk nokta bu kadının Kürtçe konuşmasıdır. Ancak bu konuşmayı Hikmet Ali İspanyolca olarak kabul etmektedir. Ardından yazar bir gizem oluşturmak istercesine bu kadın hakkında ufak ufak bilgiler vermeye başlar. Verilen ilk bilgilerden birisi bazı yiyecekleri kesin bir şekilde yemeyi reddetmesidir. "Balık, domuz eti, marul ve lahananın yüzünü bile görmek istemiyor. Vapura girdiği gün metrdotele bu isimler yazılı bir pusula verdi; büyük bir bahşişle beraber" (Karay, 1939: 31). Daha sonra ise bu gizemli kadının güneşe ibadet ettiği anlatılır.

Romanda Yezidîliğin bütün dinlerden bir parça aldığını, çocuksu ve olgunlaşmaya muhtaç bir inanç olduğunu söyleyen Karay, bu inançtaki temel unsurların "iyilik" ve "kötülük" mefhumları olan "Yezdan" ve "Tavus" olduğunu, yalan söylemenin büyük günah sayıldığını belirtir. Romanda ayrıca Yezid halkasından da söz eden Karay, bir Yezîdî'ye gerçeği söyletmenin bu yoldan geçtiğini de anlatır. Ayrıca Refik Halid, Yezîdîliğin eski İran dinlerinden etkilendiğini ve böylece gelenekselleştiğini de söyler:

> Yezidî dini nedir? Bildiğimiz bütün itikadların bir- salad rüs-üdür. Fakat temelini iki zıddı, yani iyilik ve fenalık mefhumlarını birbirleriyle uyuşturmak teşkil eder. Onun içindir ki her dine başvurmuşlar, hepsinden ümit ve şifa verici birer parça koparıp itikadlarına eklemişlerdir. Bu yamalardan ortaya çıkan şey, ilk bakışta biraz gülünç ve tenasübsüzdür. Çocukca cihetler vardır, reforma muhtaçtır (…) Yalanı insana şiddetle yasak eden itikadda ben yükseklik buluyorum. Bir Yezidî'ye hakikati söyletmek için etrafınıza elinizle, hayalî bir daire çiziniz. (…) Ondan çıkmamak için Yezidî yalan söyleyemez… (Karay, 1939: 117)



ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

Refik Halid Karay, Yezîdîlerin, Melek Tavus olarak kabul ettikleri varlığın İslam dinindeki "şeytan"ı temsil ettiğini belirtirken Ehrimen ile şeytan arasındaki ilgiye de dikkat çeker. Ayrıca Karay'ın iki "yaratıcı"nın varlığından da söz ederken Yezdan'ın asıl büyük yaratıcıyı temsil ettiğini ve Yezdan'ın Ehrimen'in aksine sadece iyi olanı temsil ettiğini de söylemekte Melek Tavus'un ise bütün kötülükleri sahiplendiğini bu sebeple Yezîdîlerin ondan çok korktuklarını dile getirmektedir:

> Tavus Melek dedikleri ilâh bizim şeytanımızdan başkası değildir. Bizim şeytanımız ve eski İran dininin Ehrimen'i. Fakat aralarında şu fark var: Yezîdi Ehrimen'i hem iyilik hem de fenalık yapabilir: İyiliği sağ elinde, fenalığı sol elinde tutar ve bunları istediğine, dilediği gibi dağıtır. Şerrinden korunmak için bu tehlikeli mâbuda yaranmak lâzımdır.
>
> Asıl büyük Yaradan'a gelince, ondan çekinmeğe lüzum yoktur; zira o, Yezdan, yalnız iyidir. İyiliğin züptesi, lübbül lübbüdür; kemal, cemal sahibidir; intikamcı ve ceza verici değildir. (Karay, 1939: 123)

Romanda Yezîdîlerde yasak olan marul, lahana, domuz eti gibi yiyeceklerin yanı sıra onların ahlak yasaları, toplum kuralları hakkında da bazı bilgiler verilir. Yezîdîlerin İslamiyet'ten ziyade Hristiyanlığa daha yakın hissettiklerini de anlatan Karay, kadın Yezîdîlerin Hristiyan erkeklerden kaçınmadıklarını söyler. Ayrıca romanda dikkat çeken bir başka nokta ise Yezîdî kutsal kitaplarında Kur'an-ı Kerim'den izlerin olduğu iddiasıdır:

> Yezidi Hıristiyan'a fazla bir yakınlık duyar; içlerinde kiliselere giren ve girerken eşiğini öpen çoktur. (…) Mukaddes kitapları, Kuran'dan alınmış bazı surelerden toplanmıştır: fakat bu surelerdeki şeytan ve recim kelimeleri silinmiştir. Büyük fakihten başka kimse bu kitaba el süremez ve bir cümlesini okuyamaz. Yezîdî kıyamet gününe, Araf'a, Mehdi'ye, sonsuz hayata inanır… (Karay, 1939: 124)

Yezîdîlere göre bu dünya ve ahiret âlemi mekânsal olarak farklı yerler değildir. Bu sebeple ölen kişinin ruhu iki dünya arasında seyahat edebilir. Büyük Mahkeme'de ise ölen ruhun dünyaya hangi bedende gideceğine karar verilir (Yalkut, 2002: 53). Romanda da Yezîdîlerin "tenasühe" yani "reenkarnasyon"a da inandıkları belirtilirken Zeliha karakteri üzerinden reenkarnasyon düşüncesinin Yezîdîlerin inanışlarının önemli bir parçası olduğu gösterilir. Romanda Zeliha, Yezid'in kızı olarak yeniden devlet kurmak amacıyla dünyaya gelen bir kişiyi yani reenkarnasyon yaşayan kişiyi temsil etmektedir.

> —Ruhlar bir canlı kalıptan diğerine geçerler, yaşayanda barınırlar ve mütemadiyen değişe değişe yaşarlar. Ruh muammasının en doğru hal şekli budur; ben metampsikoza iman edenlerdenim, benim dinimin temelini tenasüh teşkil eder; dinimin ve ilmimin esaslarını… Artık gizlemeye lüzum yok: Ben Yezid'in kızıyım! (Karay, 1939: 54)

Karay, romanda Yezîdîlerin baharı bir bayram gibi karşılamalarından ve kutsal bayraklarından da söz eder. Üzerinde bir kuş bulunan bu bayrağın–heykel olduğu da söylenir– baharı karşılayan Yezîdîler tarafından köy köy gezdirilmesi şöyle anlatılır:

> —Bayrak en eski zamanlardan beri milletlerde ve cemaatlerde toplaşma ve bir maksat için birleşme alameti olarak kullanılmıştır ve bundan dolayı gittikçe bir kutluluk almıştır. Yezîdî bayrağının da bu itibarla herhangi bir bayraktan fazla manası yok. Yezîdî Şeyhleri bahar gelince köy köy bir bayrak gezdirirler. (Karay, 1939: 118)



ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

Gerard Russell da çalışmasında Yezîdî sancağının köy köy gezdirilmesinden bahseder ve sancağın üstünde horoza benzeyen bir kuş olduğuna ve bu kuşun bir şamdanın tepesinde durduğuna dikkat çeker:

> Misyoner Badger, 'sancak'ı şöyle tarif etmişti: 'Şekil bir kuş şekliydi, daha çok bir horoza benziyordu… Bir şamdanın tepesine sabitlenmişti, etrafında birbiri üzerine konmuş, her birinde yedi yakaç olan iki ışık vardı; üstteki alttakinden daha büyüktü. 'Sancakların (sincak/sencik) beşi kayıp; ikisi duruyor. (Russell, 2016: 69)

Refik Halid Karay romanda Yezîdîliğin şeytana tapınılan bir din olmadığını yine Zeli-Zeliha'nın bakış açısından anlatır. Zeliha, kendi dinlerini üç büyük din ile karşılaştırmaya çalışarak bir yaratıcıya inandıklarını söyler. "Hâlbuki biz de Müslümanlar, Hristiyanlar, Museviler gibi yerin ve göğün yaratıcısı bir rabbül'alemin tanırız" (Karay 1939: 55).

Romanda Yezîdîlerin düğün gelenekleri hakkında da bazı bilgilere yer verilir. Yezîdî düğünlerinde üç gün üç gece eğlenildiğinden kadınların ve erkeklerin düzenli bir sırayla atlara bindiklerinden, havaya ateş edilmesinin ardından gelinin kırmızı renkli bir kumaşla örtüldüğünden ve en son baba evinden çıktığından bahsedilir. Ayrıca bu düğünlerin yazar tarafından Anadolu'daki köy düğünleri ile bağ kurularak ele alındığı da dikkat çekmektedir: "Alay gelinin kapısına dayanıyor ve havaya silahlar sıkılıyor. O zaman kız babası dışarıya çıkıp soruyor: Ne istiyorsunuz? Kızını! Diyorlar. Baba içeriye giriyor, gelini kırmızı renkte bir kumaşla örtüyor. Çeyiz sandıklarına konmuştur" (Karay, 1939: 129). Bütün dinlerden bir parça bulunduğu belirtilen bu inanışta Yezîdîlerin de Müslümanlar gibi cenazelerini yıkadıkları ve Yahudilerin bazı ritüellerinin de tekrarlandığı belirtilirken hak dinlerden ayrılan ritüellerinden de söz edilir. Cenaze törenlerinde ölüm günü ile düğün günü arasında benzerlikler kurulduğu, ölen kişinin kıyafetlerinin bir tahtaya giydirildiği, bu tahtanın ziyaret edildiği, Yezîdîler için çok önemli olan Şeyh Aadi'nin türbesinden getirilen toprağın ölen kişinin üstüne sürüldüğü gibi detaylara yer verilirken mevkice yüksek birisinin cenazesine gösterilen muamelenin sıradan bir Yezîdî'ye göre farklı olduğu anlatılır:

> Başında ağlanan, matem tutulan, mersiyeler okunan bu tahta parçasıdır. Üç gün halk onu ziyarete gelir; fakat gelenler, güya vakadan habersizdirler. Sorarlar: Neniz var? Ne oluyorsunuz? Ölü tarafı şu cevabı verir: oğlumuzu evlendiriyoruz, bu hazırlık onun yeni düğününün hazırlığıdır. Üçüncü günü ölü, Müslümanlardaki gibi yıkanır. Yahudilerdeki gibi de kulakları, burun delikleri pamukla tıkanır. Şeyh dua okur ve sonra Şeyh Aadi'nin türbesinden getirilmiş toprağı suyla yoğurup cenazesinin alnına, gözlerine, koltuk altlarına ve yüreğinin üzerine sürer, gömüldüğü zaman da şu hitapta bulunur: Ey insanoğlu! Topraktan gelmiştin, bugün toprağa dönüyorsun! (Karay, 1939: 130-131)

*Yezidin Kızı* romanında Zeliha, dağınık bir şekilde yaşayan Yezîdîleri bir araya getirerek bir devlet kurmak ister. Bu devlet için en uygun yerin, Irak, Suriye ve Türkiye arasında bulunan bir yer olduğunu düşünür.

> —Bugünkü politik coğrafya bakımından Irak, Suriye ve Türkiye arazisinde yerleşmiş bulunan cemaatimin Kafkasya'da Surhdar ve Hindistan'da Lebkos adını almış iki ufak şubesi vardır; yekûnumuz aşağı yukarı seksen bin kişiyi bulur. Bu halkı evvela Sincar'dakilerden başlayarak bir yere toplamak ve onlara modern, emniyetli bir yurt kurmak… İşte projemizin ana hattı. (Karay, 1939: 67)



ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

Romanın sonunda Zeliha'nın aşkı ile onun peşinden Yezîdîlerin kutsal saydığı Sincar dağına kadar giden Hikmet Ali'yi, Zeliha'nın bir akıl hastası olduğu iddiası beklemektedir.

Zülfü Livaneli de *Huzursuzluk* romanında Yezîdî olarak bilinen topluluğa ve bir Müslümanla evlenen Yezîdî bir kadının yaşamına yer verir. Romanda Yezîdîlerin tarihleri hakkında bilgiler veren yazar, onların Yezîdî olarak anılmalarının da yanlış olduğunu, doğrusunun Ezidi olduğunu, Ezidilerin altı bin yıllık tarihe sahip olduğunu ve Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlıktan eski oldukları bilgilerini verir. Yezîdîler için kutsal kabul edilen tapınaklar hakkında da açıklama yapan yazar, onların kutsal kitaplarda geçen yaratılış konusu hakkındaki farklılaşan inançlarını ele alır. Şeytana tapanlar olarak duyulan Yezîdîlerin aslında şeytanı değil pişman olup tanrıdan af dileyen Melek Tavus'u kutsal kabul ettiklerini, tanrılarının Ezd olduğunu anlatır. Yine romanda Yezîdîlerin, Deyrulzafaran adlı yerde bulunan güneş tapınağında dua ettikleri de söylenir (Livaneli, 2017: 48).

Romanda Yezîdîlerin günah olarak gördükleri ürünlerden söz edilir ve bunu ilk kez duyan Müslümanların tepkileri ironik bir şekilde işlenir. "Kimi diyor ki taptıkları şeytan marulun içinde saklanırmış, marul kelimesi kendi dillerinde tanrının ismini çağrıştırırmış" (Livaneli 2017: 40).

Yezîdîler için kutsal kabul edilen mekânlardan da söz edilir. Bunlar arasında güneş tapınağı ve Deyrulzafaran manastırı bulunmaktadır. Yezîdîler için kutsal kabul edilen yerlerden biri de Şengal Dağı'dır. Romanda Yezîdîlerin bu dağa giderek ibadet etmeleri şöyle anlatılmaktadır:

> Ulu Şengal Dağı, Ezidilerin sığınağı, kurtarıcısı, Adiy bin Musafir'in mucizesi, sana geldik, sana sığındık, bizi koru, Nergis'i koru, Meleknaz'la karnındaki sabiyi koru, bizi kanatlarının gölgesi altına al diye çok dua ettim ama dağda gölge yoktu, ağaç yoktu, su yoktu. (Livaneli, 2017: 104)

Romanda Yezîdîlerin kutsal kabul ettikleri kitaba Mushaf-i Reş yani Kara Kitap denildiğini söyleyen yazar, bu kitabın aslının kayıp olduğunu, sadece ezbere bilinen sözlerinin var olduğunu ekler:

> Ne olur beni dinleyin, bana inanın, şeytanın çocukları değil bu insanlar, güneşin çocukları, üç dağın çocukları, kelamın çocukları. Kutsal kitapları Mushafi Reş yani Kara Kitap kayıp olduğu için artık sadece sözler var ellerinde soydan soya aktardıkları sözler. (Livaneli, 2017: 69)

Yezîdîlerin kutsal kitapları hakkında da bilgiler veren yazar, onların ayrıca Mushafi Celvevar isimli bir kitaplarının da var olduğunu ama bunun da asıl kitap olmadığını anlatır:

> Sufilerle aynı düşünceyi dile getiriyorlardı Şeyhe kutsal kitaplarını sordum Tevrat İncil Kuran gibi bir kitabınız var mı yani ehl-i kitap mısınız? Dedim. Mushafı Reş var dedi. Yani Kara Kitap, bir de Mushafi Celvevar, vahiy kitabı ama bunlar asıl kitap değil, bazı adetleri anlatırlar. Asıl kutsal kitabımız kayıptır. (Livaneli, 2017: 86)

Zülfü Livaneli romanda Yezîdîliğin kökenlerini anlatmaya çalışır ve bu inancın kökeninin Hindistan'a kadar dayandığı bilgisini verir. Livaneli, romanda dünyanın yaratıldığı gün olduğuna inanılan ve Yezîdîlerde kutsal kabul edilen kızıl çarşamba bayramından ve Yezîdîlerin bin yıllık geleneklerinden de söz eder. "Dünyanın yaratıldığı Kızıl Çarşamba



ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

bayramında yumurta boyar çok eğlenirdik" (Livaneli, 2017: 92). Romanda Yezîdîlerin dış görünüşlerinden de söz edilirken Yezîdîlere göre mavi renginin kutsal kabul edildiği ve günlük hayatta bu rengin kullanılmadığı anlatılmaktadır. Romanda ayrıca IŞID terör örgütünün Yezîdîlere uyguladığı şiddet de konu edilmiştir.

> (Daha sonra, IŞİD baskını sırasında bu genç kızın, başına önce dipçikle, sonra taşla vurulduğu için akli dengesini yitirdiğinin öğreneceğim.) Genç kadınlar çadırların önünde plastik leğenlerde çamaşır yıkıyor. Sarı, yeşil, turuncu, pembe her renkte leğen var ama koyu mavi yok. Bu renk kutsal olduğu için gündelik yaşamda kullanmak da günahmış Ezidilikte. (Livaneli, 2017: 83)

Tecelli Sercan Sırma'nın *İyiyi ve Kötüyü Bilme Ağacı* romanında da Yezîdîlere kısa da olsa değinilir. Birinci Dünya Savaşı dönemini ele alan yazar, Yezîdîliğin Mezopotamya bölgesinde doğan ve yaşayan dinler arasında olduğunu söyler. Sırma, Osmanlı Devleti döneminde Müslüman, Nasturi, Yahudi, Yezîdî halkın birlikte yaşadığını sorunların daha sonra ortaya çıktığını anlatır (Sırma, 2018:169). Romanda ayrıca yaratılış ile ilgili anlatıların Mezopotamya bölgesi ile olan ilişkisine değinir ve bölgenin gizemli inançların kaynağı olduğunu belirtir. Müslümanlar ve Yezîdîler arasındaki gerilimli ilişkiye de değinen Yezîdîler için kutsal olduğu belirtilen Çarşamba gününün Müslümanlar için inadına sıradan sayıldığını iddia eder (Sırma, 2018: 199).

Sırma daha sonra Yezîdîlerin kutsal kitabı olarak romanda geçen kullanımıyla "Kitabel-Cilve"den alıntı yaparak açıklamalar yapar. Yezîdîlerin türbelerinin mimari özelliklerinden söz eden Sırma, türbelerinin konik dilimli, sivri yapılı olduklarını belirtir: "Yezîdîlerin konik dilimli, sivri yapılı türbelerinden, çan kuleli kiliselerden ve hilal işaretli köylerden geçerek günbatımına doğru Fişhabur'a ulaştılar" (Sırma, 2018:166).

**Sonuç**

Üç büyük dinin doğup gelişip dünyaya yayıldığı bir coğrafyada hayat bulmuş olan Yezîdilik ve Zerdüştilik inançları mensuplarının hayatlarını şekillendirmiştir. Güçlü devletlere zaman zaman boyun eğerek yaşayan zaman zaman da çatışmalar yaşayan bu kapalı toplumların dinleri ile millî niteliklerini birbirinden ayırmak oldukça güçtür ve günümüz toplumlarında da genel kabul görmüş değillerdir. Özellikle Yezîdilik birçok toplumda oldukça sert tepki ile karşılanmış hatta geçmişte ve bugün terör örgütlerinin hedefi olarak kabul edilmiş, soykırım tehlikesi ile de karşı karşıya kalmıştır. Canlılığını koruyan bu iki inanç Türk edebiyatında da kendisine yer bulmuş ve araştırmalara kapı aralamıştır.

Edebiyat ve toplum birbirinden beslenen ve birbirini var eden iki ırmak gibi kabul edilebilir. Kişi okuduğu eserden etkilenebileceği gibi toplumun bir parçası olan yazar da içinde bulunduğu durumu hem şahsi meselelerini hem de şahsını meydana getiren toplumsal etkenleri, toplumu oluşturan değerleri eserine yansıtabilir. Bu yansıtma sayesinde toplumlara bir kimlik kazandıran kültürel unsurlar edebiyat yoluyla hayat bulur ve böylece kültürel değerler "itibari" bir dünyada da varlık alanı kazanmış olur. Sosyal hayatı şekillendiren "inanç" kavramının odak noktası olarak belirlendiği bu çalışmada değerlendirilen romanlara bütün ola-



ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

rak bakıldığında yazarların çoğunlukla farklı kültür ve dinlere karşı olumlu bir bakış açısına sahip oldukları görülmüştür. Üç büyük dinin Yezîdîlik ve Zerdüştiliğe etkisi oldukça tarafsız bir bakış açısı ile değerlendirilmiş, çoğunlukla asıl kahramanın Müslüman olduğu romanlarda Müslüman toplumların bakış açısından bu iki inanç değerlendirilmiş ve bu inançların arka planlarında yatan felsefeye dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Romanlarda Yezîdilerin ve Zerdüştilerin tarihlerine, kutsal mekânlarına, düğün ve ölüm töreni gibi önemli ritüellerine, geçmişte ve bugün yaşadıkları sorunlara ve "öteki" olarak nitelendirilmelerinin nedenlerine yer verilmiş, din ve toplum arasındaki ilişkinin edebiyattaki yerine dikkat çekilmiştir.

**Research and Publication Ethics Statement:**

This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The author followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from the volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

**Contribution rates of authors to the article:** The author in this article contributed to the 100% level of preparation of the study, data collection, and interpretation of the results and writing of the article.

Yazarların makaleye katkı oranları: Bu makaledeki yazar % 100 düzeyinde çalışmanın hazırlanması, veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarına katkı sağlamıştır.

**Ethics committee approval:** The present study does not require any ethics committee approval.

**Etik komite onayı:** Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

**Financial support:** The study received no financial support from any institution or project.

**Finansal destek:** Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

**Conflict of Interest:** The author declares no conflict of interest.

**Çıkar çatışması:** Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

## Kaynakça

Ahmet Teymûr Paşa, (2008). *Arap kaynaklarına göre Yezidiler ve Yezidilerin doğuşu* (E. Tanrıverdi, Çev.) Ataç.

Alıcı, M. (2021). *Kadîm İran'da din-mecûsî geleneğinde tektanrıcılık ve düalizm ilişkisi.* Milel Nihal.

Bekiroğlu, N. (2012). *Nar ağacı*. Timaş.

Çelik, Ş. (2011). *Yezidilerin yaşam pratikleri ve kimlik algısı*. Mukaddime, 4, 159-174.

Fığlalı, E. R. (2014). *Günümüz İslâm mezhepleri.* İzmir İlahiyat Vakfı.

Gündüz, Ş. (2003). *Mecûsîlik. İslâm Ansiklopedisi.* Diyanet Vakfı.

Guest. J. S. (2007). *Yezidilerin tarihi* (İ. Bingöl, Çev.) Avesta.

İşcan, B. (2010). *Yolculuğun gölgesinde cinayetler*. Doğan.

Karay, R. H. (1939). *Yezidin kızı.* Semih Lütfi.



ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

Karpat, K. (2009). *Osmanlı'dan günümüze edebiyat ve toplum.* Timaş.

Layard, A. H. (2000). *Ninova ve kalıntıları* (Z. Avşar, Çev.) Avesta.

Livaneli, Z. (2017). *Huzursuzluk.* Doğan.

Okçu, D. (2021). *Yezidilik ve yezidiler*. Ekin.

Orpak, O. (2018). *İran kimlik inşasında zerdüştlük* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] İstanbul Üniversitesi.

Russell, G. (2016). *Unutulmuş krallıkların varisleri orta doğu'nun yok olan dinlerine yolculuk* (A. Kayapalı, Çev.) Koç Üniversitesi.

Sırma. T. S. (2018). *İyiyi ve kötüyü bilme ağacı*. İletişim.

Süvari, Ç. C. (2002). *Yezidilik* örneğinde *etnisite, din ve kimlik inşası* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Hacettepe Üniversitesi.

Taşğın, A. (2013). *Yezidiyye. İslâm Ansiklopedisi*. Diyanet Vakfı.

Tığlı, A. (2004). *Zerdüşt hayatı ve öğretisi.* Beyan.

Uludağ. S. (1988). *Adî b. müsâfir. İslâm Ansiklopedisi.* Diyanet Vakfı.

Yalkut, S. B. (2002). *Tavus'un halkı: Yezidiler*. Metis.

Yazıcı, M. (2019). *Refik Halid Karay'ın Yezid'in kızı romanında Yezidilik, Yezidler ve bazı tespitler.* Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3, 255-264.

Yılmaz, D. (2000). *Kutup yıldızları.* Ötüken.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).



ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org